

BIOGRAFIA UNUI TERMEN – CEANGĂU / CEANGĂI

Ioan Dănilă
Universitatea din Bacău

The biography of a term – ceangău/ceangăi (Abstract)

The work synthesizes the biography of a term used in such different domains as dialectology, folklore, history of language and even social sciences: ceangău / ceangăi. The paper addresses not only its attestation, the etymology of the term, its spelling and its variants, but also the usage of the term in lexicographical works and in different fields of activities. The description is based on an extensive bibliography therefore a possible monograph of a linguistic term is rounding off.

1. Atestarea termenului

Realitatea demografică și lingvistică dată de primele atestări ale prezenței catolicilor din Moldova a fost consemnată sub numele de *csángó-magyar* relativ târziu. În secolul al XVII-lea, arhiepiscopul Marco Bandini, administratorul apostolic pentru Moldova, și secretarul acestuia, Paul Beke¹, nu-l cunoșteau. Prima atestare a termenului este legată de anul 1780, când misionarul Zöld Péter alcătuiește sintagma *csángó-magyar*, desemnând pe catolicii din Moldova și publicată în *Notitia* trei ani mai târziu, în germană și maghiară². Tot din 1783 datează o scrisoare a aceluiași Zöld Péter către episcopul Transilvaniei, Ignatiu Batthyáni, în care se precizează că locuitorii acelor sate vorbesc românește și ungurește, dar că în a doua limbă se exprimă dezagreabil³. Un cercetător contemporan, istoricul francez Jean Nouzille, consideră că prima consemnare a termenului pentru „ceangău“ a avut loc în anul 1781, în sintagma *csango-magyarok*, prezentă într-o corespondență a contelui Ignatiu Batthyány⁴, deși în următorul alineat același autor aduce în atenție anul 1766, când

¹ V.A. Urechiă, *Codex Bandinus*, București, 1895.

² Zöld Péter, *Notitia de rebus hungarorum qui in Moldavia et ultra degant*, scripta Adm. R.D. - parrocho Csik-Delmensi in Sculia data ad A.R.P. Vincenti Blacho (traducere germană sub titlul *Reise nach der Moldau*, în „Ungrische Magazin“, Pressburg, III, 1783, nr. 1, pp. 90-110; traducere germană în Molnár János, *Magyar könyv-ház*, III, Posonyban, 1783, pp. 414-428 (apud Dumitru Mărtinaș, *infra*, 7, 28).

³ Veszly Imets és Kovács, *Utazása Moldva Oláhbonban* 1868, Maros-Vásárhelyt, 1870 (scrisoarea lui Zöld Péter către episcopul Ignatiu Batthyáni, din 11 ianuarie 1781, în partea III, pp. 57-66) (apud *Ibidem*).

⁴ Jean Nouzille, „Ceangăii din Moldova“, în „Magazin istoric“, anul XXXVII, serie nouă, nr. 2 (431), febr. 2003, p.48. Istoricul francez realizează o sinteză informativă a tuturor aspectelor care definesc identitatea catolicilor din Moldova.

Zöld Péter vorbește despre destinul termenului *csango*: acesta „a fost adoptat de către savanții unguri pentru a desemna limbajul hibrid (*csángó - beszéd*) al celor care vor fi numiți de către unguri, după dialectul lor, ceangăi (*csangok*)“ (*Ibidem*). După alți cercetători, primul care a folosit termenul pentru „ceangăi“ (catolicii moldoveni) a fost groful Teleki Domokos, în 1805. Informația este însă anterioară cu aproape o jumătate de veac anului (1985) când a fost invocată *Notitia* lui Zöld Péter, ceea ce face inutilizabilă referirea la secolul al XIX-lea⁵. O a treia sursă importantă este considerată scrisoarea aceluiași Zöld Péter către călugărul paulin Andréas Dudassi, datată 3 iunie 1787⁶, în care este utilizat din nou termenul pentru „ceangăi“. În românește, cuvântul a fost utilizat, printre primii, de către Simeon-Florea Marian⁷.

2. Etimologia

Vechimea termenului și complexitatea fenomenului generat de abordarea în timp a implicațiilor istorice, politice, sociale și lingvistice au determinat plasarea etimonului în mai multe zone semnificante, încât în prezent nu există o unitate de vederi în această privință. Situația este motivată și de conotația persiflantă care a însoțit dintotdeauna cuvântul în discuție.

O primă direcție este cea dată de adjectivul *csángó*, „de origine secuiască“⁸, cu înțelesul de „corcit“. După Zöld Péter, etimonul este verbul unguresc *csangani* „a

⁵ Endre Veress, *A moldvai csángók származása és neve*, Cluj, 1934 (apud *infra* 7), p.30; Iosif Petru M. Pal, *Originea catolicilor din Moldova și franciscanii, păstorii lor de veacuri*, Bacău, f.e., [1997], p.81.

⁶ Dumitru Mărtinaș, *Originea ceangăilor din Moldova*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1985, p.27; Dumitru Zaharia, *Ceangăii, o ficțiune etnică*, Buletin editat de Departamentul Informațiilor Publice, seria „Spiritualitate românească“, nr. 9, 1996, p.3.

⁷ În subcap. „Steagul“, din „studiul istorico-etnografic comparativ“ „Nunta la români“ (București, Tipografia „Carol Göbl“, 1890), S. Fl. Marian motivează istoricește migrarea obiceiurilor de la nunți: „După încorporarea Bucovinei la Austria, românii din cele mai multe sate, neconvenindu-le stăpânirea străină, părăsiră vetrele părintești și trecură în Moldova. Scurt [timp] după aceea însă, în locul românilor emigrați, pe lângă coloniile șvăbești, țipterești, slovacești și ale ceangăilor și pe lângă o mulțime de malorosieni și mazuri veniți din Galiția, trecură și se așezară în multe sate din Bucovina și români din Transilvania și Maramureș...“(p. 268).

⁸ Al. Graur, *O carte despre ceangăii*, în „România literară“, anul XVIII, nr. 41, din 10 oct. 1985, p.8: „În general, numele națiunilor sunt date de străini; fiecare neam îi numește pe compatrioții săi *ai noștri* și nu are nevoie de nume proprii decât pentru străini. Cel mai clar exemplu îl prezintă germanii, care se numesc pe ei înșiși *Deutsch*: în antichitate, forma era *theodiskus*, iar *neamț* este numele pe care li l-au dat slavii. Însemna *mut* (explicația este că nu știau limba slavă, deci nu puteau vorbi cu slavii). Românii le-au zis *germani*, ceea ce însemna <<naturali>>, adică <<neșlefuiți>>“.

hibridiza⁹; aceeași opinie comunică lingvistul Munkacsi Bernat. Etimonul este verbul unguresc *csangani*, cu înțelesul de „a se corci”¹⁰, „a hibridiza” (Zöld Péter¹¹) sau „a încrucișa” (Munkacsi Bernat, *Ibidem*) ori un derivat verbal care „înseamnă în ungurește *degenerat*” (Aladar Ballagi¹²). Această ultimă accepție este menționată încă în 1888: „Ce peuple s-appelle *csángo*, nom qui tire son origine du verbe *csángani* et veut dire *hongrois dégénéré*”¹³.

Opiniile de acest tip au fost catalogate drept „o denaturare a adevărului”¹⁴: cuvântul „ceangău” este considerat „o formă substantivizată, derivând din participiul prezent al verbului „*csángál, elcsángál*” (*Ibidem*) sau „de la verbul *csángani*, ce în jud. Ciuc ar însemna <<a se corci>>; *csángadik* <<se corcește>>; *csángo* <<corcit, mutilat, ciuntit>>” (Munkácsi Bernat¹⁵). O astfel de explicație face ca termenul „ceangău” să nu fie „un nume etnic, numele propriu al unui grup de populație de origine aparte, ci un nume calitativ, care semnalează o anumită însușire”¹⁶. Se remarcă, așadar, polarizarea opiniilor: către sensul de „hibrid, amestec” (potrivit studiilor întreprinse îndeosebi de cercetătorii români) și, respectiv, către cel de „rătăcitor, îndepărtat” (conform cercetătorilor maghiari). Există și puncte de vedere unificatoare: termenul este raportat la variantele *csángani, elcsángódni* sau *csángódni*, cu sensul de „străin” ori „înstrăinat”¹⁷.

Alte două variante fac trimitere către termenul „csengő”¹⁸, cu înțelesul de „clopot”¹⁹, și, respectiv, către *csammog* „ciomag”²⁰, interpretabile ca fenomene de

⁹ *Idem* 4, p.48.

¹⁰ *Idem* 6, p.29.

¹¹ Apud 9, *Ibidem*.

¹² *Idem*, p.49.

¹³ V.M. Ungureanu, *Din nou despre ceangăii din Moldova*, în „Flacăra”, anul XXX, nr. 36 (1369), din 3 sept. 1981, p.11.

¹⁴ Osz Eröss Péter, *Gânduri pe marginea unui articol*, în „Flacăra”, anul XXX, nr. 32 (1365), din 6 aug. 1981, p.20.

¹⁵ Apud Iosif Petru M. Pal, *Op. cit.*, p.81.

¹⁶ Bako Geza, *Contribuții la problema originii ceangăilor*, în „Studii și articole de istorie”, vol. IV, 1962, p.37.

¹⁷ Anton Coșa, *Cleja - monografie etnografică*, București, Editura „Semne”, 2001, p. 24.

¹⁸ Iosif Budău, *Catolici moldoveni*, în „Echivalențe”, anul I, nr. 1, 2001: „Cu carele cu boi pe diferite căi / ^a-un *csongö* la proțap trecuți munții. / De-aceea unii v-au numit ceangăi, / Poreclă jignitoare minții”, p.II.

¹⁹ Academia R.P.R., Filiala din Cluj, Institutul de Lingvistică, *Dicționar român-maghiar*, vol. I A-L, București, Editura Academiei R.P.R., 1964: „**clopot**, -te 1. *harang*; [...]; 4. *csengö, csengettyü*” și în derivate: „clopoțel, -**ței** 1. *csengettyü*; [...]; 2. *csengö* etc.”, „**clopoțele** [...] *farkascengöfü*” etc. sau „**clopoți, -țesc, -țit** [...] 2. *csenget* [a suna din clopoțel]”.

etimologie populară. O altă etimologie, propusă de N. Iorga, are drept bază cuvântul „șangăi“, cu sensul de „tăietori de sare“²¹.

3. Grafia termenului. Variante

Originea străină a cuvântului, precum și diversitatea punctelor de vedere în legătură cu semantica acestuia au determinat o inconsecvență grafică, reflectată în înregistrarea termenului în lucrările de informare. O primă observație este de făcut cu privire la corespondentul fonetic românesc al lui „cs“: africata prepalatală [c] a devenit digraful „ci“ (alternanța „ci/ce“ este impusă de tradiție și nu de prezența unui derivat lexical sau morfologic, ca în *ceas*, din sl. *casu*, cu derivatul *cesuleť*). În consecință, istoricii²² sau lingviștii²³ au utilizat inițial grafia cu „i“, pentru ca apoi să se fixeze la „e“²⁴.

A doua observație privește ortografierea segmentului marcat de jonctura silabică *-esc*, din care rezultă preeminența lui „e“ în derivatele *ceangă(i)esc*, *ceangă(i)ești*, *ceangă(i)ește*. Potrivit normelor actuale, în cuvintele din fondul comun, preiotarea este admisă și se repercutează în scris: *ceangăiesc* etc.²⁵.

Cât privește finalul cuvântului, este de remarcat modul de adaptare a unui împrumut din limba maghiară la sistemul morfologic al limbii române. Încadrat drept

²⁰ Horger A., *A csángo nép és név eredete*, în „Erdélyi Múzeum“, XXII, 1955, pp. 131-137, apud 14, p.37; Iosif Pal consideră că semantica este corectă, pentru că „se potrivește foarte bine cu vorbirea lor, cu jargonul unguresc, căci ciuntesc vorbele și le formează într-un mod ciudat: la o rădăcină română pun o terminație maghiară și viceversa“ (Iosif Petru M. Pal, *Op. cit.*, p.81).

²¹ N. Iorga, în *Istoria armatei românești*, vol. I (Vălenii de Munte, Editura Tipografiei „Neamul românesc“, 1910, p.78), vorbește despre „șangăi (de aici: ceangăii)“, termen care va cunoaște în dicționare variantele *șavgăi*, *șangăi*, *șalgăi*, cu sensul de „tăietori în ocnele de sare“.

²² Ion I. Russu, *Românii și secuii*, București, Editura Științifică, 1990, p.33: „în Moldova, unii dintre ciangăi“ sunt secuii.

²³ Al. Graur, S. Stati, Lucia Wald (sub redacția), *Tratat de lingvistică generală*, București, Editura Academiei R.S.R., 1972, p.536: „idiomul ciangăilor în Moldova“.

²⁴ Lucrările normative stipulează scrierea cu „e“ (Academia R.S.R., Institutul de Lingvistică din București, *Îndreptarul ortografic, ortoepic și de punctuație*, Ediția a III-a, București, Editura Academiei R.S.R., 1971: „ceangău“; Ediția a IV-a nu înregistrează termenul; Academia R.S.R., Institutul de Lingvistică al Universității din București, *Dicționarul ortografic, ortoepic și morfologic al limbii române*, București, Editura Academiei R.S.R., 1982: „**ceangău** s.m., art: *ceangăul*; pl. *ceangăi*, art. *ceangăii*“).

²⁵ Dumitru Mărtinaș, în *Contribuții cu privire la problema originii ceangăilor* [1966] (Bacău, Direcția Județeană a Arhivelor Naționale, Colecția „Manuscrite“, pachet 55), utilizează formele *ceangăesc* (p. 13v.), *ceangăești* (p. 29), ca și *secuești* (p.27), *locuesc* și *trebue* (p. 40v.), potrivit normelor timpului.

„citat lexical“, cuvântul *ceangău* <*csángó* ilustrează „tranziția între cuvintele străine și împrumuturi“²⁶. Desemnând realități de natură maghiară cunoscute profund de români, prin conviețuirea îndelungată, astfel de cuvinte au ajuns să fie utilizate frecvent în știință, administrație, relații oficiale, ceea ce a determinat încadrarea în paradigma nominală a adjectivului participial/substantivului *csángó* > *ceangău*²⁷. O formă intermediară, *ceangóu*, neatestată, este discutată de Al. Philippide: „-ău <-óu în cuvintele ungurești terminate în -ó, -ú: *ceangău* < *csángó*, *ceatlău* < *csatló*, *gealău* < *gyalú*, *haidău* < *hajdú*, *hîrdău* < *hordó*, *ilău* < *ülö*, *măngălău* < *mángoló*, *șalău* < *süllö*, *șalgău* < *sóvágó*, *tău* < *tó*“²⁸. O analiză a relației cantitate-accent în cazul cuvintelor de origine maghiară din limba română stabilește că „unei vocale lungi maghiare îi corespunde o vocală accentuată românească“²⁹. *Csángó*, cuvânt bisilabic cu ambele vocale lungi, a devenit *ceangău*, ca și *ráspó* > *rașpău* „pilă“, *csákó* > *ciacău* „șapcă“ etc.

Termenul în discuție, cu reprezentări în limbi de circulație internațională: *tchangos* (fr.), *changos* (engl.), *Tschangos* (germ.), a cunoscut și derivate ocazionale. Adjectivul *ceangă(i)e*³⁰ a produs derută printre vorbitori; nefixat în limbă și utilizat cu

²⁶ Király Francisc, în *Contacte lingvistice. Adaptarea fonetică a împrumuturilor românești de origine maghiară*, Timișoara, Editura „Facla“, 1990, p.60, include cuvântul *ceangău* printre cele de origine maghiară care evocă o realitate cunoscută de vorbitorii români. Alți lingviști (L.P. Krysin, apud 26, p.60) le numesc „cuvinte exotice“.

²⁷ Emese Kis, *Încadrarea substantivelor de origine maghiară în sistemul morfologic al limbii române*, București, Editura Academiei R.S.R., 1975, p.41. Autorul exemplifică adaptarea substantivelor cu teme primare oxitone terminate în consoană prin cuvinte ca *zurgălău*, *hârdău*, *gealău*, *dudău*, *ceatlău*, *ceangău*.

²⁸ Alexandru Philippide, *Originea românilor* (Vol. I, „Ce spun izvoarele istorice“), Iași, „Viața românească“, 1923, p.77. (Tacit, am inversat simbolul utilizat pentru a figura forma primară și cea derivată. Așadar, < a devenit >, iar > a devenit <; Al. Philippide nu înțelege semnul > „a dat“ „ca o săgeată, ci ca o dezvoltare dintr-un punct“ - p. XIII.

²⁹ P. Neiescu, *Există legătură între cantitate și accent?*, în „Cercetări de lingvistică“, anul III, 1958, p. 138. Autorul reface, după lucrarea lui S. C. Mîndrescu, „Elemente ungurești în limba română“ (București, 1892), seria cuvintelor maghiare cu -ó final, în care trebuie încadrat și cuvântul *csángó*. În legătură cu apariția vocalei *ă* în română, a se vedea C. Frâncu, „Geneza limbii române și etnogeneza românilor“, Iași, Casa Editorială „Demiurg“, 1999, pp. 43-44, iar în legătură cu tratamentul morfologic al substantivelor terminate în -ău (majoritatea, de origine maghiară), a se vedea V. Arvinte, „Terminația de plural -auă a unor substantive neutre“, în „Studii și cercetări lingvistice“, anul X, nr. 2, 1959, pp. 213-241.

³⁰ D.M., *Ceangăii, din nou în actualitate*, în „Magazin istoric“, anul XXXVI, serie nouă, nr. 6(423), iunie 2002, p. 91: în urma unui sondaj de opinie desfășurat de Universitatea din București pe un eșantion de 1056 de ceangăi, 93% s-au declarat români, 5,5% maghiari și 1,5% „de altă etnie (romă, germană, *ceangăie*)“; Farago Iosef, tratând despre *Variantele maghiare*

distorsiuni (deseori era înlocuit cu adverbul „ungurește“), cuvântul a creat dificultăți și în limbajul oficial-administrativ³¹. Încadrat în sistemul gramatical românesc, substantivul „ceangău“ a generat adverbul „ceangăiește“, mai des utilizat decât adjectivul. Prin tehnica refacerii adjectivului din adverb și pe baza relației substantiv-adjectiv-adverb (ex. *român-românesc-românește*), se ajunge la formele *ceangăiesc*, *ceangăiască*, *ceangăiești*, atașabile la cuvinte din sfera idiomului vorbit de catolicii din Moldova. De altfel, cercetătorii fenomenului vehiculează o diversitate de sintagme pentru a defini graiul ceangăiesc: „idiomul ciangăilor din Moldova“³², „graiul românesc ceangău și o varietate de maghiară“³³, „idiom româno-maghiar“³⁴ sau, într-o viziune mai largă, „fenomenul etnolingvistic ceangău“³⁵.

Un derivat, *ceangolog*³⁶, este utilizat ironic.

4. Referințe lexicografice

O primă descriere amplă, din punct de vedere lexicografic, a ceangăilor îi aparține lui C o r n e l i u D i a c o n o v i c i (Sibiu, 1898). Potrivit cercetării din acel moment, etimonul este magh. *csángó* „călători“, iar limba este un „dialect secuiesc“³⁷. Aceeași etimologie o stabilește H. T i k t i n, care citează și prima consemnare a cuvântului „ceangăi“ de către Simeon Florea Marian³⁸. L a z ă r Ș ă i n e a n u aduce o informație suplimentară privitoare la vorbire: „ung. *cs(z)angó*“ ar însemna „rău sunător (la ureche), aluziune la graiul lor cel aspru“³⁹, preluând etimologia stabilită

ale „Mioriței“ (în „Limbă și literatură“, vol. V, 1961, p. 361), consideră că există „variantele *ceangăe* de sud“, dar și „variante maghiare denumite *ceangăe* secuiești“. Grafia fără *i* este în acord cu normele momentului.

³¹ În timpul recensământului populației din anul 2002, formularistica utilizată includea un dezacord flagrant: „etnia *ceangău*“, comparativ cu „etnia evreiască“, „etnia săsească“ etc., ceea ce a atras indignarea catolicilor moldoveni. Dumitru Gabor, în cotidianul băcăuan „Deșteptarea“ (nr. 3588, din 5 mart. 2002, p. 6), aduce în discuție derivatele „ceangăiesc, ceangăiască“, deja cunoscute, dar respinge etnonimul „ceangău“, resimțit ca „o poreclă, un supranume“.

³² Al. Graur, S. Stati, Lucia Wald (sub redacția), *Op. cit.*, p.536.

³³ Constantin Dominte, recenzând cartea lui Dumitru Mărtinaș, „Originea ceangăilor din Moldova“ (în „Limbă și literatură“, vol. IV, 1985, p.601), consideră că este vorba despre două populații, interpretate eronat ca „un tot confesional și lingvistic“, ceea ce ar presupune o nuanțare a abordării fenomenului.

³⁴ Fl. Ichim, D. Ichim, *Catolicii moldoveni*, Bacău, Ed. „Diagonal“, 2002, p.156.

³⁵ Idem 25, p.3.

³⁶ Ibidem 13.

³⁷ C. Diaconovici, *Enciclopedia Română*, Sibiu, Editura W. Krafft, 1898

³⁸ H. Tiktin, *Rumänisch - deutsches Wörterbuch*, București, 1900

³⁹ Lazăr Șăineanu, *Dicționar universal al limbei române*, Craiova, Editura „Scrisul românesc“, [1929]

de Alexandru Cihac și transcrisă de Alexandru Ciorănescu: *csángó* „care sună prost”; „numele se explică prin felul lor de a vorbi cu greșeli”⁴⁰.

Dicționarul elaborat de Academia Română precizează că, prin extensie, cuvântul „ceangău” înseamnă și „vagabond”⁴¹, iar „Enciclopedia dieromână *Minerva*”, deși îl are ca redactor pe Sever Pop, nu cuprinde informații de ordin lingvistic, ci o remarcă ambiguă referitoare la ceangăi: „Și în celelalte părți au dispărut”⁴².

I. A. Candrea nu se referă la graiul ceangăilor⁴³, iar August Scriban aderă la opinia lui N. Iorga că numele acestei populații vine de la termenul maghiar *sóvágó* „tăietor de sare”⁴⁴. Enciclopedia lui Lucian Predescu reia în bună parte descrierea amplă realizată de C. Diaconovici în 1898, adăugând doar o informație cu caracter etnografic: „femeile poartă fără excepție vechiul costum românesc”⁴⁵.

Academia Română a inclus în dicționarele apărute după 1955 informații lapidare: ceangăii s-au stabilit „prin regiunea Bacău”⁴⁶ sau, ceva mai precis, „în secolul al XIII-lea, în regiunea Bacău”⁴⁷ ori „în valea Troțușului, a Bistriței și a Siretului, până la nord de Roman”⁴⁸. Singura precizare de ordin lingvistic este etimologia (magh. *csángó*), în ediția din 1958. O lucrare de autor (Ana Canarache, Vasile Breban) extinde aria la Moldova⁴⁹, iar „Dicționarul explicativ al limbii

⁴⁰ Alexandru Ciorănescu, *Dicționarul etimologic al limbii române* (trad.), București, Ed. Saeculum I.O., 2001

⁴¹ Academia Română, *Dicționarul limbii române*, Tomul I, Partea II, Fascicula IV, CE-CHEGLĂ, București, Editura „Cultura națională”, 1929.

⁴² *** „*Minerva*” - *Enciclopedie română*, Cluj, Editura Comitetului de redacție al Enciclopediei Române „Minerva”, 1930.

⁴³ I.A. Candrea, Gh. Adamescu, *Dicționarul enciclopedic ilustrat „Cartea Românească”*, Partea I - „Dicționarul limbii române din trecut și de astăzi”, București, Editura „Cartea Românească” S.A., 1931.

⁴⁴ August Scriban, *Dicționarul limbii românești*, Iași, Institutul de Arte Grafice „Presa bună”, 1939.

⁴⁵ Lucian Predescu, *Enciclopedia „Cugetarea”*, București, Editura „Cugetarea” - Georgescu Delafras, 1940.

⁴⁶ Academia R.P.R., *Dicționarul limbii române literare contemporane* (coord., acad. Emil Petrovici), vol. I, București, Editura Academiei R.P.R., 1955.

⁴⁷ Academia R.P.R., Institutul de Lingvistică din București, *Dicționarul limbii române moderne*, București, Editura Academiei R.P.R., 1958.

⁴⁸ Academia R.P.R., *Dicționar enciclopedic român*, vol. I A-C, București, Editura Politică, 1962.

⁴⁹ Ana Canarache, Vasile Breban, *Mic dicționar al limbii române*, București, Editura Științifică, 1974.

române“ (DEX - 1975) reia descrierea din 1962, adăugând etimologia⁵⁰. „Micul dicționar enciclopedic“ transcrie, în ediția a II-a⁵¹, definiția din DEX, dar în ediția din 1986 prezentarea, deși concisă, este consistentă: „CEANGĂU (< magh.) s.m. (La pl.) Denumire dată populației de origine română, în mare parte bilingvă (de grai românesc și maghiar) din Moldova (mai ales din jud. Bacău), de religie catolică, emigrată aici, de-a lungul timpului, din S-E Transilvaniei. Trăiesc și în alte regiuni ale țării“⁵². „Dicționarul enciclopedic“ din 1993 copiază descrierea din 1986, renunțând la fragmentul: „de origine română, în mare parte bilingvă“⁵³, iar ediția a II-a a „Dicționarului explicativ“ (DEX-1996) ordonează altfel aceeași informație⁵⁴. De această dată, prezentarea are girul Academiei Române, prin Institutul de Lingvistică. „Enciclopedia limbii române“ revine la descrierea din 1986, dar o nuanțează conform ultimelor cercetări în domeniu: „**ceangăi**. Populație preponderent bilingvă, de religie romano-catolică, cu apartenență etnică și lingvistică insuficient clarificată[...]. Graiul lor maghiar – minoritar – conține particularități care sugerează o posibilă origine nemaghiară; el este puternic influențat de limba română în fonetică și în lexic, discutabilă fiind vechimea acestei influențe. Graiul românesc – majoritar – al **c.** este de tip transilvănean de sud-est, deosebit de graiurile moldovenești direct înconjurătoare“⁵⁵.

„Micul dicționar academic“ (2001) sintetizează descrierea din 1929, nuanțând sensul secundar, „vagabond“, cu mențiunea „învechit și rar“⁵⁶.

5. Câmpuri de utilizare

Termenul „ceangău“ a coexistat cu „catolic“ și „ungur“, fiecare raportat, în intenție, la același referent: persoana care face parte din populația de confesiune romano-catolică, provenită din Transilvania și stabilită în Moldova. Când a fost luată în considerație religia, li s-a spus „catolici“, iar când raportarea s-a făcut la idiomul utilizat, li s-a spus „unguri“. Prin urmare, apelativul „unguri“ nu desemnează etnia, ci natura idiomului vorbit. (Faptul ne este confirmat și de prof. univ. dr. Traian

⁵⁰ Academia R.S.R., Institutul de Lingvistică din București, *Dicționarul explicativ al limbii române*, București, Editura Academiei R.S.R., 1975.

⁵¹ *** *Mic dicționar enciclopedic*, Ediția a II-a, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1978.

⁵² *Idem*, Ediția a III-a, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1986.

⁵³ *** *Dicționar enciclopedic*, vol I A-C, București, Editura Enciclopedică, 1993.

⁵⁴ Academia Română, Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan“, *Dicționarul explicativ al limbii române*, Ediția a II-a, București, Editura „Univers enciclopedic“, 1996.

⁵⁵ M[ioara] A[vram], în *Enciclopedia limbii române*, București, Editura „Univers enciclopedic“, 2001.

⁵⁶ Academia Română, Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan“, *Micul dicționar academic*, vol. I, București, Editura „Univers enciclopedic“, 2001.

Diaconescu, de la Universitatea „Al.I. Cuza“ din Iași, care a tradus recent integral „Codex Bandinus“, din secolul al XVII-lea. În plus, se impune distincția unghur-maghiar: conotațiile livrești ale celui de-al doilea termen fac imposibilă utilizarea în relație cu religia, ci doar cu naționalitatea.) Prin urmare, asistăm la o pseudosemantizare a termenului „ceangăi“, proces generat de dubla decodificare și de fluctuațiile în definirea acestuia de către lexicografi (a se vedea *supra*, 4).

O variantă, „ungureni“, se referă la zona de unde au plecat aceste populații - Transilvania -, dovadă fiind numeroasele toponime din Muntenia și Moldova, ca urmare a emigrărilor: „Satele întemeiate și locuite numai de ei s-au numit *Ungureni*; în altele s-au așezat într-o parte a satului cu pământeni și atunci partea lor se numea cu numele vechi al satului adăugat și cu *Ungureni*“⁵⁷.

O parte a cercetătorilor utilizează termenul ca un etnonim⁵⁸, în vreme ce alți cercetători și ceangăii înșiși îl percep ca pe un cognomen⁵⁹. Uneori coexistă redundant, chiar în titluri⁶⁰, alături de echivalentul religios. Cercetătorii s-ar dispensa de termenul respectiv dacă nu ar fi atât de frecvent „în scrierile privitoare la populația catolică din

⁵⁷ Ștefan Meteș, *Emigrări românești din Transilvania în secolele XIII-XX*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1977, p.148.

⁵⁸ Ferenc Pozsony, *Ceangăii din Moldova*, Cluj, Asociația Etnografică „Krizs János“, 2002, cap. „Despre etnonimul <<ceangău>>“, pp. 7-8; Tánzos Vilmos, *Originea ceangăilor din Moldova*, subcap. „Numele de popor: ceangău“, în „Moldvai magyarság“, anul XI, nr. 12(127), dec. 2001, pp. 17-18.

⁵⁹ A se vedea despre valoarea peiorativă a termenului: Ion Dumitriu-Snagov, *Ceangăii - dincolo de enigmă*, în „Magazin istoric“, anul XXIV, serie nouă, nr. 12(285), dec. 2000, p. 33; Jean Nouzille, *Loc. cit.*, p. 48; V.M. Ungureanu, *Loc. cit.* („Acest pseudoetnonim trebuie scos definitiv din terminologia științifică, împreună cu derivatele sale.“); Sorin Preda, *Un fals istoric: ceangăii*, în „Formula AS, anul XII, nr. 9(505), 4-11 mart. 2002, p. 12 („Ceangău – o vorbă de rușine“); Valeriu Rusu, *Originea românească a ceangăilor (masă rotundă)*, în „Luceafărul“, anul XXVIII, nr. 7(1240), din 15 febr. 1986, p. 5: „Termenul de ceangău are un sens disprețuitor și intraductibil, de fapt, într-o discuție publică. Este sigur că refugiații în satele moldovene nu și-ar fi pus singuri un nume rușinos, deklasant, ci că acesta le-a venit din afară“; în cadrul Seminarului internațional „Originea, limba și cultura ceangăilor“ (Iași, 5-6 iulie 2002), s-a precizat că termenul ceangău „e o denumire care nu este agreată de populația catolică din Moldova“ (Almanahul „Presa bună“, 2003, p. 54); Ion H. Ciubotaru, *Catolicii din Moldova - universul culturii populare*, Iași, Ed. „Presa bună“, 1998: „Aproape toți oamenii cu care am stat de vorbă ne-au mărturisit că la auzul acestui termen reacționează cu cuvinte de ocară“ (p. 14).

⁶⁰ Gh. Radu, *Registrele de stare civilă și originea catolicilor și ceangăilor din Moldova*, în „Asachi“, anul X, serie nouă, nr. 161, iulie 2002, p. 11; Constantin Lozincă-Milești, *Românii catolici ceangăi*, în „Poporul românesc“, anul V, nr. 3 din 1 febr. 1936, p. 52.

Moldova⁶¹. O anume sedimentare în conștiința vorbitorilor au produs-o publicațiile de profil: anul 2003 a fost al XIII-lea an de apariție, la Miercurea-Ciuc, jud. Harghita, a revistei „Moldvai magyarság” (anterior, *Csángo ujság*, Sfântul Gheorghe, jud. Covasna), cu subtitlurile „Gazeta ceangăilor din Moldova”, „Gazeta ceangăilor maghiari din Moldova” (începând cu nr. 132, din mai 2002) și „Gazeta maghiarilor ceangăi din Moldova” (începând cu nr. 136, din sept. 2002). Încă de la începuturi a fost înființată Fundația Culturală „Gazeta ceangăilor”, ale cărei obiective sunt de natură social-politică, istorică și religioasă. Revista publică, în special în ultimii ani, articole de interes general (extrase din lucrările istoricilor și cercetătorilor atenți la problematica ceangăilor din Moldova, precum Marcus Bandinus, Zöld Péter, A.D. Xenopol, I.N. Ciocan, Radu Rosetti, Nicolae Iorga), dar și dezbateri în special pe teme confesionale.

6. Un cuvânt comun

Avatarurile termenului *ceangău/ceangăi*, după cum s-a văzut, sunt multiple și aproape dramatice. Reflexele peiorative ale acestuia - susținute și de alcătuirea fonetică -, refuzul utilizării de către cei desemnați și, de aici, regimul de provizorat al cuvântului, dar îndeosebi inconsecvența dată de preocupările accidentale ale organismelor naționale și internaționale pentru statutul catolicilor din Moldova au determinat o derută constantă privind oportunitatea termenului. Sub aspect strict lingvistic, chestiunea este similară cu cea a bufenilor din Banat, despre care s-a scris totuși, încă din secolul al XIX-lea⁶². Nevoia instituirii unei etichete pentru o realitate evidentă, dar și avantajul unei istorii de peste un secol au condus spre fixarea în limba română a termenului *ceangău/ceangăi*, cu deschidere către o limpezire semantică atât de necesară.

⁶¹ Bogdan-Mihai Mandache, *Identitatea catolicilor din Moldova*, în „Cronica”, anul XXXVII, serie nouă, nr. 1519, iulie 2002, p. 22.

⁶² Despre bufeni („români bănațeni veniți în Țara Românească”, după B. P. Hasdeu), a căror biografie se intersectează cu cea a ceangăilor, s-a scris relativ mult. Marin Petrișor le-a dedicat câteva studii încă din 1968 („Graiurile bufenilor din Banat”, în „Limba română”), iar în 1993, a publicat o lucrare de referință, „Graiurile insulare dacoromâne” (București, Editura „Globus”), care, prin descrierea integrală și amplu fundamentată a idiomului bufenilor, elimină un gol din dialectologia și istoria românească.